

УДК 818.161.3+811.111

Нацыянальна-культурны кампанент у беларускіх і англійскіх фразеалагізмах

Пятрова Надзея Пятроўна

старшы выкладчык кафедры замежных моў
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
hurricain@yandex.by

Анотацыя. Артыкул прысвечаны параўнальнаму аналізу фразеалагізмаў беларускай і англійскай моў. Разглядаюцца спосабы адлюстравання нацыянальнай культуры ў фразеалагічных адзінках.

Ключавыя словы: лінгвакраіназнаўства, выкладанне і вывучэнне замежнай мовы, нацыянальна-культурная семантыка фразеалагізмаў, лексікаграфічная рэпрэзентацыя.

Abstract. The article is devoted to the comparative analysis of Belarusian and English phraseological units, the ways of national culture manifestation having been mentioned.

Keywords: linguistic and cultural study, teaching and learning a foreign language, culturally specific features of phraseological units, lexicographical representation.

У практыцы выкладання і вывучэння мовы як замежнай вельмі актуальным з'яўляецца лінгвакраіназнаўчы падыход, скіраваны на раскрыццё сувязі моўных адзінак з культурай, гісторыяй, побытам народа-носьбіта мовы, які дапамагае засвоіць асноўныя факты, нормы і каштоўнасці незнаёмай нацыянальнай культуры [1, с. 37]. Асаблівасці гісторыі і культуры народа захоўвае і перадае нацыянальна-культурная семантыка мовы, якая найлепш выяўляецца ў намінацыйных адзінках мовы: словах, фразеалагізмах і моўных афарызмах. Значная частка ўстойлівых спалучэнняў мовы звязана з рознымі гістарычнымі фактамі, рэаліямі побыту, старажытнымі вераваннямі, звычаямі і абрадамі народа-носьбіта гэтай мовы. Фразеалагізмы яскрава адлюстроўваюць асаблівасці нацыянальнай мовы, непаўторнасць дадзенага народа. Вывучэнне мовы як замежнай ва ўзаемасувязі з культурай яго носьбітаў робіць актуальнай праблему прэзентацыі фразеалагічнага матэрыялу, які нясе багатую культуралагічную інфармацыю. Супастаўляльнае вывучэнне фразеалогіі дазваляе не толькі лепш зразумець заканамернасці з'яў іншай мовы, але і паўней асэнсаваць этнічныя асаблівасці сваёй роднай мовы.

Многія фразеалагізмы адлюстроўваюць нацыянальную культуру як цэласныя моўныя знакі (паводле іх плана выяўлення і/або плана зместу) непадзельным спалучэннем усіх сваіх кампанентаў, г.зн. сваімі ідыяматычнымі значэннямі. Напрыклад:

– беларускі фразеалагізм (1) *закрываць (закрыць) вочы (каму)* са значэннем ‘быць побач з тым, хто памірае, у апошнія хвіліны жыцця’ [3, с. 141] згадвае старажытны беларускі звычай закрываць вочы нябожчыку. Калі гэтага не зрабіць своєчасова, то, паводле павер’я, нябожчык «выглядзіць» сабе ахвяру;

– англійскі фразеалагізм (2) *put smb. in the cart* са значэннем ‘паставіць каго-н. у цяжкае становішча’ [2, с. 213] згадвае старажытны англійскі звычай дастаўляць злачынцаў да месца пакарання ў павозцы (*cart*) або вазіць па горадзе з ганьбай.

Найболей каштоўнымі з лінгвакраіназнаўчага пункту гледжання з’яўляюцца безэквівалентныя фразеалагічныя выразы, у якіх адлюстраваны ўнікальныя ў адносінах да нейкіх іншых этнічных ці нацыянальных культур заканамернасці рэчаіснасці, таму такога кшталту выразы не маюць адпаведнікаў і эквівалентаў у якой-небудзь іншай мове (і могуць быць перакладзены толькі літаральна альбо шляхам прамога фармулявання адпаведнай заканамернасці рэчаіснасці). Параўн., напрыклад, безэквівалентны (у англамоўным дачыненні) беларускі фразеалагізм (3) (*клёцкі*) з *душамі* са значэннем ‘начынення мясным ці іншым фаршам з прыправамі’ [3, с. 157], дзе назоўнікавы кампанент мае няслоўнікавае значэнне, звязанае са спосабам прыгатавання гэтых клёцак: на гарку дралася бульба, адціскалася праз суравіну – гэтае цеста звалася цетам; потым рабіліся *душы* – з крышанага мяса і сала, з грыбоў. Цела клёцкі мела форму снежкі, і гэтакую форму мела душа; душа магла быць і з кавалачка кілбасы; у цела клалі душу – і кідалі ў вар.

З другога боку, фразеалагічныя адзінкі адлюстроўваюць нацыянальную культуру асобнымі элементамі – адзінкамі свайго лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага складу. Гэта перш за ўсё тычыцца назваў рэалій матэрыяльнай і духоўнай культуры, жывёльнага і расліннага свету, імёнаў людзей, географічных назваў, а таксама асаблівасцей светаўспрымання носьбітаў мовы, іх сацыяльных паводзін. Напрыклад:

– беларускі фразеалагізм (4) у *Магілёўскай губерні* са значэннем ‘у замагільным свеце, сурацьлеглым зямному (апынцуца, аказацца)’ [3, с. 137] узнік на аснове каламбурнага, народнаэтымалагічнага збліжэння слоў *магіла* (са значэннем ‘смерць, пагібель’) і *Магілёўская* (прыметнік ад назвы горада Магілёў);

– англійскі фразеалагізм (5) *carry coals to Newcastle* (вазіць вугаль у Ньюкасл) са значэннем ‘вазіць што-н. туды, дзе гэтага і так дастаткова’ [2, с. 213], дзе *Ньюкасл* – цэнтр англійскай вугальнай прамысловасці.

І нарэшце, фразеалагізмы адлюстроўваюць нацыянальную культуру сваімі генетычнымі прататыпамі, паколькі з'яўленне і замацаванне ў маўленні зыходных свабодных словазлучэнняў звязана з пэўнымі звычаямі, традыцыямі, своеасаблівасцямі побыту і духоўнага свету носьбітаў мовы, гістарычнымі падзеямі, што ў розныя часы адбываліся на тэрыторыі пэўнай краіны. Напрыклад:

– беларускі фразеалагізм (6) *як жару ўханіўшы* са значэннем 'вельмі хутка, спяшаючыся (бегчы, уцякаць і пад.)' [3, с. 426–427]. Узнікненне гэтага выразу абумоўлена некаторымі асаблівасцямі даўнейшага сялянскага побыту: людзі бераглі запалкі, эканомілі на запалках і сусед да суседа бегаў узяць агню – узяць жару, каб распаліць у печы, на комінку; трэба было хутка бегчы, каб вугольчыкі не згарэлі;

– англійскі фразеалагізм (7) *a strange bedfellow* са значэннем 'выпадковы знаёмы'. Гэта частка прыказкі *Adversity makes strange bedfellows* са значэннем 'у галечы з кім не павядзешся' [2, с. 214], якая нагадвае, што ў Англіі ў Сярэднявеччы і ў XVI–XVII стст. значная частка насельніцтва жыла ў беднасці, на адным ложку звычайна спалі некалькі чалавек аднаго полу, на асобным ложку маглі спаць толькі заможныя асобы.

Пэўныя словы ў складзе фразеалагізмаў належаць да т.зв. безэквівалентнай лексікі – такіх слоў, якія немагчыма перакласці адным словам, патрабуюцца словазлучэнне ці нават сказ. Пры перакладзе можна падабраць сінонім (не семантычна тоесны адпаведнік), але нацыянальна-спецыфічныя адценні, звязаныя з адметнымі ўмовамі жыцця народа, асаблівасцямі яго псіхалогіі, светаўспрымання, з культурна-этнаграфічнымі традыцыямі, беззваротна страчаюцца. Такого кшталту словы могуць быць перакладзены толькі літаральна або шляхам тлумачэння адпаведнай заканамернасці рэчаіснасці. Напрыклад:

– беларускі фразеалагізм (8) *шарварку адрабляць* са значэннем 'марудна, абыякава, без старання рабіць якую-н. справу' [3, с. 415], дзе ўстарэлы назоўнік *шарварка* нагадвае пра колішнюю прымусовую грамадскую працоўную павіннасць на будаўніцтве і рамонце дарог, мастоў, грэбляў у Вялікім Княстве Літоўскім, Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стст., а таксама ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.

З'ява безэквівалентнасці фразеалагізмаў адной мовы ў дачыненні да пэўнай іншай мовы неадназначная. Нават пры наяўнасці ў абедзвюх мовах назваў з'яў ці прадметаў успрымання іх у фразеалагізмах нярэдка выклікае непаразуменні. Гэта звязана з раслаеннем семантычных адценняў, з дэталізацыяй пэўнага паняцця, што адбываецца неаднолькава ў розных мовах. Для носьбітаў розных моў канкрэтная прыкмета якога-небудзь аб'екта рэчаіснасці будзе актуальнай, важнай у рознай ступені. Семантыка пэўных фразеалагізмаў ускладняецца элементамі азначнасці, бо кожная культу-

ра мае сваю сістэму каштоўнасных арыентацый, свае стэрэатыпныя ацэнкі. Параўнайце, напрыклад:

– беларускі фразеалагізм (9) *з ветру вяроўкі віць (звіць)* у значэнні ‘гаварыць, сцвярджаць што-н. без усякіх падстаў, пляткарыць, выдумваць’ [3, с. 153], дзе назоўнік *вяроўкі* ў спалучэнні з дзеясловам *віць* перадае негатыўную канатацыю выразу:

– англійскія фразеалагізмы (10) *to know the ropes* (у перакладзе «ведаць вяроўкі») са значэннем ‘дасканала ведаць якую-н. справу’ і (11) *to show smb. the ropes* (у перакладзе «паказаць каму-н. вяроўкі») са значэннем ‘поўнасяю ўвесці ў курс справы, паведаміць ўсе падрабязнасці’ [5, с. 73], дзе назоўнік *вяроўкі* перадае станоўчую канатацыю і адсылае нас у часы парусных караблёў, калі маракам даводзілася старанна знаёміцца з усімі падрабязнасцямі аснашчэння судоў, з правільнай ідэнтыфікацыяй і выкарыстаннем вярвак, лін, трасоў.

Такім чынам, у беларускай і англійскай мовах існуе цэлы пласт фразеалагізмаў, якія на працягу ўсяго яе развіцця фіксавалі і перадавалі з пакалення ў пакаленне грамадскі вопыт. Такія фразеалагізмы маюць безумоўную лінгвакраіназнаўчую каштоўнасць. Іх лексікаграфічная рэпрэзентацыя з улікам іншамоўнага адрасата ў спецыяльных лінгвакраіназнаўчых слоўніках з’яўляецца адной з актуальных задач сучаснай лінгвістыкі.

Спіс літаратуры

1. **Верещагин, Е.М.** Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1990. – 246 с.
2. **Кунин, А.В.** Курс фразеологии современного английского языка: учебное пособие для студентов вузов / А.В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – Москва: Дубна: Высш. шк.: Феникс, 1996. – 381 с.
3. **Лепешаў, І.Я.** Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – 448 с.
4. **Литвинов, П.П.** Англо-русский фразеологический словарь с тематической классификацией: продвинутый английский – через фразеологию / П.П. Литвинов. – Москва: Яхонт, 2000. – 448 с.
5. **Локетт, Б.** За строкой словаря (Сборник необычных английских слов и выражений) / Б. Локетт. – Москва: Глосса, 1998. – 144 с.
6. Словарь идиом / сост. П. Хэндс = Chambers Dictionary of Idioms (compiled by Penny Hands). – Edinburgh: Chambers, 1999. – 404 с.
7. **Телия, В.Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.